

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO, I

(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Ramón Piñeiro: dúas lecturas

Anxo González Fernández

Lírica e metafísica no proxecto filosófico de Ramón Piñeiro

Ramón López Vázquez

Para unha sistemática de Ramón Piñeiro

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Directores:

Luís Alonso Girgado
Ramón López Vázquez

Consello asesor:

Xesús Ferro Ruibal
Xosé Manuel García Iglesias
Anxo González Fernández
Ramón Mariño Paz
Anxo Tarrío Varela
Andrés Torres Queiruga

Edita:

XUNTA DE GALICIA

CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN
E ORDENACIÓN UNIVERSITARIA

DIRECCIÓN XERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA

CENTRO RAMÓN PIÑEIRO PARA A
INVESTIGACIÓN EN HUMANIDADES

Conseleiro de Educación e Ordenación Universitaria:

CELSO CURRÁS FERNÁNDEZ

Director Xeral de Política Lingüística:

XESÚS P. GONZÁLEZ MOREIRAS

Coordinador científico

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Ilustración da cuberta:

BALDO RAMOS (“Deshabitada espera”, detalle)

Imprime:

Gráficas ATV

ISBN:

84-453-3678-9

Depósito Legal:

C-2457-2003

Presentación

Con ben fundada esperanza quero saudar a aparición desta fermosa iniciativa que é a dos *Cadernos Ramón Piñeiro*, que se declaran “Cadernos galegos de pensamento e cultura”. Sempre será un acto de xustiza e de gratitude lembrar unha figura que, como é o caso de Ramón Piñeiro, tanto traballou por Galicia, á que xenerosamente entregou o seu pensamento, as súas incontables empresas e proxectos culturais, as súas palabras de alento e ilusión e os seus escritos espaxados polas páxinas de prensa e os libros.

Son sen dúbida moitos os que saben de Ramón Piñeiro, moitos os que o trataron e conversaron con el arredor da súa benquerida “mesa camilla” da súa casa en Santiago e non poucos os que leron algúns dos seus escritos. Pero aínda hoxe, máis de dez anos despois da súa morte, é preciso divulgar o seu labor, estudar o seu pensamento e valorar –sen prexuízos, con equidade e no contexto da época que lle tocou vivir– a súa forma de ver Galicia e de entender o futuro do país e do seu pobo.

Porque entre dificultades e incompreensións, entre precariedades e reticencias (pero, certamente, tamén coa fe e entrega de amigos e galeguistas de convicción), Ramón Piñeiro foi quen de concebir e desenvolver o seu proxecto de Galicia no que a dimensión humanístico-cultural, xunto coa lingua como clave de identidade, constitúen os fundamentos esenciais e irrenunciabes.

Deberán estes *Cadernos Ramón Piñeiro* –e estou certo que o farán con rigor e con fortuna– investigar nos máis salientables aspectos da obra que nos legou e prolongar a análise do ronsel de cuestións, temas e problemas que para Ramón Piñeiro foron motivos de reflexión: a lingua, a literatura, a cultura, a sociedade, o devir histórico do noso país e, en definitiva, todo o que constitúe iso que chamamos Galicia.

CELSO CURRÁS FERNÁNDEZ

Conselleiro de Educación e Ordenación
Universitaria

Ramón Piñeiro López (1915 - 1990)

Os CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO.

Nacen os presentes *Cadernos Ramón Piñeiro* como unha iniciativa propia do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Nacen, tamén e fundamentalmente, como unha contribución ó estudio e á análise do pensamento de Ramón Piñeiro e, así mesmo, dos temas e problemas que ocuparon as súas inquiredanzas persoais e a súa reflexión; é dicir, Galicia.

Son "Cadernos galegos de pensamento e cultura" nos que, dende o emprego da lingua galega como instrumento expresivo –e sempre respectuosos coa normativa oficial– poderán ter canle de publicación os ensaios breves, investigacións e estudos encadrados no abano das Humanidades, pero con especial atención ó pensamento filosófico. Son, en definitiva, páxinas abertas que teñen só a limitación espacial do que pode acoller un caderno; que requiren o axeitado rigor expresivo e metodolóxico dos traballos e, en definitiva, están ó dispor de todos: galegos ou non, dende calquera lugar onde estean.

A raíz galega dos *Cadernos Ramón Piñeiro* quere ter vocación de universalidade: estudar e coñecer o noso pensamento, a nosa cultura e achegarnos ó que vén de fóra, receptivos a perspectivas propias e alleas, a voces e ámbitos do noso país e de máis aló das nosas fronteiras. Esa é a vontade e o camiño a percorrer.

Os directores

ÍNDICE

1. Lírica e metafísica no proxecto filosófico de Ramón Piñeiro (*Anxo González Fernández*) 13

2. Para unha sistemática de Ramón Piñeiro (*Ramón López Vázquez*). 41

1. Lírca e metafísica
no proxecto filosófico de Ramón Piñeiro

Lírica e metafísica no proxecto filosófico de Ramón Piñeiro.

Anxo González Fernández.
Universidade de Santiago.

Toda a obra filosófica de Ramón Piñeiro responde á súa preocupación por abrir, tamén no campo do pensamento, unha canle a través da cal Galicia puidese facer, desde si mesma, unha achega significativa á cultura universal. Esta achega debería estar, por un lado, en condicións de ser apreciada por toda a comunidade filosófica, ó contribuír a desentrañar aspectos do grande e universal misterio da realidade e do ser humano en xeral, e debería, por outra banda, articularse en concordanza coas peculiaridades da nosa cultura, que responden, en definitiva, ás que configuran o home galaico.

Neste propósito de incidir na universalidade, partindo precisamente da particularidade e a diferenza personalizadora, coincidía Ramón Piñeiro co que fora convicción moi fonda nos homes da xeración Nós e que Castelao, por exemplo, expresaba ó consignar que Galicia ten o deber de *contribuír á civilización universal* e que isto só se poderá conseguir cultivando o noso xenio permanente. Esta articulación do particular e o universal considerábase perfectamente factible: *eu creo, e repito con Heine, que desde a máis pequena fiestra pode contemplarse a inmensidade do ceo como desde a máis*

*pequena terra se pode comprender a grandeza do mundo*¹.

En concordancia con estes mesmos convencementos entende Ramón Piñeiro que a contribución galega á filosofía terá que vir, fundamentalmente, da parte daquilo que define as peculiaridades da nosa implantación no mundo da cultura. *A singularidade filosófica de cada pobo -dicía- pode expresarse a través da constancia de certas características no desenrolo do seu pensamento*, formalmente configurado como filosofía (e así se pode falar de *racionalismo cartesiano francés, criticismo e idealismo alemán, empirismo inglés, pragmatismo americano*, etc.), ou ben, en casos como o de Galicia, en que non ten habido moita actividade filosófica de carácter formal, pode expresarse no que son *as raíces espirituais en que se afincan as creacións culturais que personalizan a estes pobos*². A actividade especulativa que chamamos filosofía formal non é, en definitiva, outra cousa –di– que unha ulterior *elaboración lóxica e sistemática* do que resulta ser, no fondo, a peculiar forma de enfrontamento que os pobos teñen coa realidade e que está na raíz de tódalas súas grandes realizacións no mundo da cultura.

Situados nesta perspectiva entende Ramón Piñeiro que, en parecida forma a como o posicionamento ante a realidade que corresponde ó pobo grego foi o racional ou teórico e o que toca ó pobo alemán sería máis ben o volitivo, aquel que, desde logo, pertence á comunidade galego-portuguesa sería sen dúbida a dimensión sentimental. O sentimento está máis na liña da vivenciación

---

¹ Castelao, *Sempre en Galiza*, Vigo: Galaxia, 4ª edic., 1994, p. 230.

² *Filosofía da saudade*, Vigo: Galaxia, 1984, pp. 22-23.

ou na da captación vivenciadora que na da actividade especulativa ou na da elaboración teorética. Ramón Piñeiro fala expresamente, en relación coas peculiaridades da cultura galaica, de *vivencia metafísica*, xuntando, en aparente paradoxo, o plano da abstracción cognitiva e o da pura vivenciación, que é decote non-racional e esixe, desde logo, mergullamento na orde do concreto.

A acentuación da dimensión sentimental que se produce no home e na cultura galaicos fixo, precisamente, que

a súa creación cultural máis alta fose a lírica, e por iso a súa nota espiritual máis xenuína é a saudade, ou sexa, a "sentimentalidade pura". O estado sentimental puro non se pode expresar conceptualmente, só podería "comunicarse" musicalmente ou liricamente. Música e poesía lírica deben de ser notas distintivas da espiritualidade galiciana, feito que se comproba polas manifestacións culturais que xorden espontaneamente da comunidade espiritual, como ocorre co folclore popular ou coa lingua, pois a gran musicalidade e singularísimas calidades líricas da lingua galega son froito dese predomínio sentimental común³.

Esta decantación da cultura galega pola liña do sentimento non ten por qué abocala, sen embargo, ó irracionalismo vitalista, con renuncia ó que poida implicar exploración cognitiva e desenvolvemento teórico. Pensa Ramón Piñeiro que, por contra, aproxímaa decisivamente á perspectiva da filosofía existencial, daquela tan estendida por toda Europa, e que entra en

---

³ *Ibidem*, p. 33.

Galicia da man, precisamente, de Ramón Piñeiro e de Celestino Fernández de la Vega⁴.

O existencialismo é expresamente recoñecido por Ramón Piñeiro como unha filosofía en que a pretensión de exploración cognitiva do ser, en liña coa metafísica grega, faise a partir fundamentalmente da penetración nese *ser-aí* que é, precisamente, o ser humano, a concreción e manifestación máis cualificada do ser. Isto remite directamente ó terreo da vivencia :

A captación dese ser do home –Existencia ou *Dasein*– non se acada por vía conceptual, senón que se nos manifesta por unha vivencia radical, por un sentimento último que no lo revela (angustia, engullo, fracaso, etc.).

Celestino F. de la Vega e Ramón Piñeiro decátanse moi logo de que na conformación espiritual do home galaico e, por iso mesmo, nas determinantes fundamentais da lírica galego-portuguesa, que está nos alicerces da nosa cultura, hai unha *vivencia radical* susceptible dunha proxección funcional moi similar a angustia de Heidegger, á vivencia do fracaso de Jaspers ou á mesma náusea sartriana. Trátase da *saudade*. Celestino chega incluso a identificar angustia e saudade como conceptos ou realidades existenciais.

Ramón Piñeiro demostra que, aínda non sendo a mesma cousa, a angustia e a saudade poden, non obs-

---

⁴ En 1956 publícase a versión en galego do libro de Heidegger *A esencia da verdade*, con prólogo e notas de R. Piñeiro e de Celestino F. de la Vega, para a que o propio Heidegger escribe un prólogo específico. Desta tradución fará eloxiosa mención o propio Xavier Zubiri, quen, segundo o testemuño de García Sabell, destaca no galego a *especial plasticidade nos xogos preposicionais e sintácticos que esixen os textos de Heidegger*.

tante, desempeñar unha moi similar función radicalizadora, no sentido de que ámbalas dúas proporcionan un contacto pre-racional coa configuración íntima do ser humano, achegándonos á vivenciación da súa configuración ontolóxica. En relación con isto, pensa Piñeiro que o existencialismo non deu polo de agora de forma plena co fundamento antropolóxico-vivencial da filosofía. E sinala, coa mesma, o enorme interese que nesa liña poderían chegar a ter as achegas dunha filosofía galega que estivese fundada sobre os mecanismos de exploración antropolóxica e óptica que se ofrecen a través dunha profundización na vivencia da saudade e da súa expresión na lírica.

Na dirección en que apuntan estes convencementos é doado ver cómo se perfilan os tres grandes obxectivos do proxecto filosófico de Ramón Piñeiro:

En primeiro lugar, trátase de lograr unha concienciación plena e cabal acerca de cáles e cómo son as peculiares formas de dárense no home galaico as fundamentais compoñentes do ser humano en xeral. Estas peculiaridades han rastreárense nas nosas grandes creacións culturais, entre as que conta fundamentalmente a lírica.

En segundo lugar, preténdese unha achega decisiva á filosofía universal, na liña aquí da exploración do sentimento, unha dimensión humana tradicionalmente postergada, cando menos na filosofía occidental, ante a razón e a vontade. É curioso constatar neste sentido a proximidade da postura de Ramón Piñeiro á de María Zambrano, unha pensadora que pretende ir tamén de forma decidida cara a un asentamento da filosofía no plano do sentimento que a faga máis próxima á poesía ou, mellor dito, que poida contribuir á reunificación de poe-

sía e filosofía, situándose máis alá da posición de "dramático conflicto" en que foron colocadas⁵, cando de feito as dúas resultan imprescindibles e non se sabería dicir cál delas está máis fondamente enraizada no vivir humano. Este posicionamento conduce a María Zambrano a propugnar unha sorte de "razón poética" que leve a un tipo de pensamento que asente sobre a "esencia estremecida dun home que porte en si mesmo a escura entraña dun sentir, froito dunha vella tradición cultural, un sentir feito médula do seu propio ser"⁶. Este tipo de racionalidade alimentada de sentimento, ou este sentimento que pode agromar en racionalidade non andan nada lonxe das posicións do raciovitalismo orteguiano e axudan, desde logo, a entende-lo proxecto de "metafísica do sentimento" que Ramón Piñeiro propugnaba. No fondo e na forma tamén o noso autor parte da indiscutible proximidade, por non dicir unidade, da poesía e a filosofía; estaba convencido de que auténticas mancheas de pensamento filosófico circulan polos versos dos nosos líricos.

Piñeiro pretende, por último, unha decisiva incardinación do quefacer filosófico que así se perfila na corrente da filosofía existencialista, en que, sen renuncia ó grande obxectivo da tradición metafísica de procura do ser en canto ser, acéptase como inescusable vía a exploración fenomenolóxica dese ser-aí, concreto, que é o ser humano. Este, na opinión do noso autor, resulta captatable, máis que a través da angustia ou da náusea, a tra-

---

⁵ María Zambrano, *Filosofía y Poesía*, México: Fondo do Cultura Económica, 1987, p. 14.

⁶ Juan Fernando Ortega Muñoz, "Filosofía y Poesía en María Zambrano", en *Filosofía y Poesía*, Madrid: Fundación Fernando Rielo, 1994, p. 35.

vés da saudade, que é a vivencia en que se aprecia o feito da concreteza óptica que corresponde ó ente humano. Esta atención ó plano da *concreteza*, ó da singularidade individual, tamén fortalece a relación entre filosofía e poesía e aproxima as posicións de Piñeiro ás de María Zambrano, que vía a necesidade de completa-lo sentido de universalidade con que a filosofía aborda a problemática do ser humano, coa atención directa ó nivel da individualidade en que a poesía adoita moverse⁷.

Polo que respecta a Piñeiro, a modalidade de ser en concreción ou en individuación revélaselle xustamente como experiencia de soidade, de soidade óptica:

Sáibase que nós non entendemos por soidade a simple "perda ou ausencia de algo obxectivo", senón o arreconchegamento na propia intimidade, o vivir –sentíndoa– a singularidade individual que un mesmo é⁸.

Movéndose nesta dirección, deliña Ramón Piñeiro os fundamentos dunha filosofía da saudade, seguindo, tamén ó modo existencialista, un método fundamentalmente fenomenolóxico: indo desde a constatación descriptiva do plano vivencial da saudade cara á intuición do que é a configuración óptica do ente humano que nela se reflicte. Son, así, esixencias metodolóxicas as que o levan a entrar na análise das peculiaridades e diferenciacións da saudade tal como aparecen reflectidas na súa expresión en forma de lírica. E pode dicirse, por iso, que é fondamente heideggeriana a pretensión de captación da realidade a través da súa especial comparecencia na arte e, singularmente, na arte da palabra. A pala-

---

⁷ María Zambrano, op.cit. p. 13.

⁸ *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 143-144.

bra é a grande portadora do ser⁹. Con referencia á lírica galaico-portuguesa consignará explicitamente que:

se esculcamos con lecer na lírica chegaremos a dexergar a nosa intimidade esencial, pois ó facermos a esculca axiña apreciaremos que unha das súas calidades é a de expresar poeticamente unha vivencia anímica que nós chamamos Saudade e que é, entre as vivencias espontáneas da natureza humana, a que mellor recolle o peculiar matiz de sentimentalidade que caracteriza ó espírito galaico-portugués. A consideración da nosa cultura descóbrenos o valor sobranceiro da lírica entremedias das creacións por nós realizadas; a consideración da lírica descóbrenos a nota espiritual tipicamente nosa: a saudade¹⁰.

Ó lector que pretenda introducirse nas páxinas de Ramón Piñeiro seralle de grande utilidade estar atento á equivalencia que o noso autor establece entre as especificacións da lírica (os tipos de lírica) e as da saudade, isto é, as diferentes clases de saudade: desde aquela que non transcende o plano psicolóxico (o dos sentimentos da persoa en relación coas realidades concretas que a afectan) ata a saudade metafísica, en que o suxeito vivencia en si, normalmente en forma de soidade (insuperable *soidade*), a condición óptica da concreción, da singularidade ou individuación, é dicir, a hominidade feita realidade persoal ou, máis radicalmente, o ser en canto dado na forma ou modalidade do ente singular.

---

⁹ Heidegger escribe, neste sentido, que "a verdade, entendida como claridade e ocultamento do ser, ocorre ó ser *poetizada*". A lingua non é un mero medio de comunicación, senón que antes que nada patentiza o ente en canto ente... "A poesía é, así, a narración do desocultamento do ente" (*Holzwege*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1952, p. 59).

¹⁰ *Filosofía da saudade*, p. 23.

Ramón Piñeiro fala de *lirica pura* cando se refire á posta expresiva da saudade óptica, aquela que non se detén no plano da coloración afectiva (ledicia, dolor, esperanza, desengano, queixa, etc.) provocada nun suxeito en función da modalidade da súa relación cunha determinada persoa ou obxecto. A saudade óptica responde á vivenciación da soidade que é inherente ó ser concreto que somos cada un de nós, en función, precisamente, da mesma concreción individualizada en que consistimos. Concreción implica, en efecto, singularización, situación diferenciada e aínda un irreductible illamento, non só respecto dos demais entes, senón sobre todo respecto da universalidade do ser, isto é, do ser transcendental do que cada un provén e no que en definitiva se fundamenta:

Saudade e lirismo son, pois, dúas etapas dunha mesma cousa: a vivencia e a expresión da intimidade do ser humano, da súa soidade ontolóxica. Pero esta soidade é soidade relativa ó Ser, do que o home ven ser unha concreción individual, unha singularidade solitaria, algo así como unha bágoa desprendida, "caída" do Ser. Así o percibiron os místicos, que, xa desde Platón, sempre viron nesa concreción individual do home unha especie de cárcere do Ser¹¹.

É fundamental no pensamento de Ramón Piñeiro que a vivenciación da soidade constitutiva do ente humano, en canto concreción singularizadora (e así tamén illadora) do ser (do Ser, con maiúscula, segundo adoita escribir Piñeiro) leva en si mesma un fondísimo sentido aspiracional ou de transcendencia, en que se pretende unha reintegración e absorción na transcendentalidade que só ó Ser corresponde realmente:

---

¹¹ *Ibidem*, p. 36.

Tamén a saudade, en canto que é a vivencia desa soidade do Ser, ten un valor de arreguizamento ontolóxico, algo así como unha lene onda que ascende da vida e que vai envolvendo todo o ser do home nunha perenne arela do Ser, esgotando a súa existencia temporal nun esforzo de transcendencia¹².

Non é estraño que, en relación con isto, faga Piñeiro referencia explícita a Platón. Presente e operante aquí estaría, en efecto, a visión platónica do home como "cárcere do ser", isto é como concreción singularizadora, que sería tamén illada, se non fose que é ó mesmo tempo *eros*: anamnese e aspiración de restablecemento óptico na unidade orixinal, insuperable horizonte da mística platónica e neoplatónica de tódolos tempos. Velaí a forma en que no *arreguizamento óptico* que constitúe a saudade pura van inseparablemente presentes o sentimento de soidade e tamén o insubornable sentido de aspiración ou transcendencia.

Esta aspiración e este afán de se transcender como entidade individual e concreta están esencialmente marcados polo indeleble signo da imposibilidade que pendía xa sobre o *eros* platónico. A soidade inscríbese, así, na categoría óptica das irresolubles tendencias que poñen no ser humano, sen embargo, a configuración aspiracional que xa concibira Platón.

Resulta igualmente curioso constatar que tamén nas pretensións de María Zambrano figura como fundamental a de fusionar nunha soa a tendencia da poesía á singularidade (e, polo mesmo, á multiplicidade dos entes individuais) e a da filosofía á universalidade ou á

---

¹² *Ibidem*, p. 36.

transcendentalidade, isto é á unidade abranguedora¹³. A fusión dos dous planos conduce en Ramón Piñeiro unha auténtica liña de harmónica continuidade: non haberá fronteira entre a singularidade poética e a unidade en que a filosofía pretende instalarse. Do que se trata é, precisamente, de non perder por un absurdo afastamento a ningún deles.

Ramón Piñeiro considera que unha das maneiras de situarse, de forma transcendedora, máis alá da soidade ontolóxica do ente individual que somos é, precisamente, a súa posta expresiva en lírica; a lírica *pura*:

O home ó expresar, ó comunicar a súa intimidade sentimental, que é o que a lírica reflexa, realiza o primeiro acto da súa transcendencia, ou, se se quere, da súa *apertura*¹⁴

Pero na dirección dese insaciable afán de transcendencia caben moitas formas de realización de carácter parcial. Estas poden producirse, por exemplo, por vía noética ou por vía volitiva. Neste sentido refírese Ramón Piñeiro á transcendencia volitivo-expresiva, que desemboca na acción, e á transcendencia cognitivo-estimativa, ou mesmo á cognitivo-intelectual. Formas concretas de intenta-lo sobrepasamento da soidade constitutiva son igualmente as realizacións, no plano psicolóxico, da transcendencia amorosa, nas súas distintas modalidades.

Mais, no fondo, tódalas facultades humanas e tódolos resortes da acción levan óptica e operativamente prefigurada a orientación á transcendencia, no máis radical e pleno dos seus sentidos:

---

¹³ María Zambrano, op.cit.,pp. 19-20.

¹⁴ *Filosofía da saudade*, p. 118.

A esencia da vontade é a liberdade e só no libre exercicio acadada o seu fin. A vontade tende de seu á transcendencia, mais a transcendencia pura, a transcendencia ontolóxica, só a acadada pola vivencia mística, polo contacto co Ser¹⁵.

Isto quere dicir que, en definitiva, as distintas formas de se transcender son outros tantos intentos de supera-la soidade óptica inherente á condición da individualidade en que o ser humano se dá e responden, en último termo, ás distintas formas en que se deixa sentir, no plano psicolóxico, a inevitable repercusión daquela soidade metafísica. É isto o que tamén se aprecia nas caracterizadas especificacións da saudade que son típicas da poesía lírica: a saudade do amor, a saudade da terra, a da casa, a dos amigos, a de todas aquelas realidades próximas, íntimas, que, fisicamente lonxe de un e ausentes nun determinado intre, fanse non obstante vivencialmente presentes xustamente nesa súa tan fundamente sentida ausencia. Cada unha delas, por vía indirecta, está reproducindo e facendo revivenciar algunha das facianas daquela soidade radical que nos é indeclinablemente constitutiva. As distintas especificacións líricas serían, xa que logo, derivacións epifenoménicas da lírica *pura*. Por iso constitúen tamén as únicas vías de que dispoñemos para a exploración do misterioso territorio da saudade:

En Galicia temos poesía e sentimos amor polos nosos poetas, pois que foron feles ao seu papel representativo da nosa espiritualidade xenuína. Por eles sabemos da nosa saudade e das outras notas distintivas que nos caracterizan entre os demais pobos; eles son os creadores da nosa lírica, que é, polo de agora, a creación máis alta do espírito galego, a que mellor nos define culturalmente¹⁶

---

¹⁵ *Olladas no futuro*, p. 30.

¹⁶ *Ibidem*, p. 15.

A poesía de Luis Pimentel

Por Luis Veiga do Campo

A verdadeira historia espírita dos pobos, sempre ven a identificarse co-a historia da súa Poesía. Máis alá das empresas políticas, e das cobizas económicas, que en cada época van reagrupando os esforzos colectivos, queda sempre un fondo común de sentimentos inilimos; de sentimentos espontáneos e xenerosos, que se alimenan co-a queira do corazón do home, e que lle falan á conciencia persoal, da presenza de beleza e da fealdade, do ben e do mal, da xusticia e da inxusticia. Iste fondo común, asolagado no interior de cada alma, máis alá das empresas e das loais da comunidade social, solo na poesía atopa refrezo ouxectivo.

Son os pobos os que realizan o milagre de lle dar corporalidade á pura e núa intimidade humana. Por iso a historia espírita dos pobos, ven a identificarse co-a historia da súa Poesía. Por iso, tamén, os pobos foron sempre o máis representativo dos pobos, a personificación da súa espíritoalidades. Os pobos aman aos seus pobos como algo propio, con iso agarimo sentimental con que se ama un tesouro familiar. O héroe primitivo buscaba nos cantos do poeta, o eco inmorrente da súa groira, pois sabía que solo poeticamente podía penetrar no corazón popular; os místicos buscaron na poesía a elapsión do seu gozo inefable; os namorados, os feridos polo-a desgracia, os alampados polo-a is na felicidade... Todos bus-

can na poesía o refrezo dos seus sentimentos. Iste que o sentimento ven a ser a raíz vital do home, o vençello da persoa co-a vida. Os pobos son os que nos dan a verdade de esa intimidade común, e os que nos descubren a realidade esencial do mundo, valorada sentimentalmente, valorada "humanamente". Circéctenos un mundo animado, humanizado; un mundo creado na imaxe e semellanza do sentimento común. Cada poeta danos unha imaxe sentimental do mundo, como o filósofo nos dá o seu esquema intelectual.

Necesitamos da poesía pra comprender o noso sentir, que é o ceime da vida, e necesitamos dos pobos pra espíritualizarnos. O pobo que non ten poetas, ou que os esquece, é un pobo morto, un pobo sin conciencia do seu propio ser, sin afeccións. E os pobos, o meigo que os homes, precisan das inquedanzas líricas pra que a súa existencia cronolóxica acaden plenitude espíritoal de unha existencia "auténtica".

En Galiza temos poesía, e sentimos amor polos pobos, pois foron fidedios ao seu papel representativo da nosa espíritoalidade genuína. Por iso sabemos da nosa stidade, e das outras notas distintivas que nos caracterizan entre os demais pobos; illes son os creadores de nosa lírica, que é, polo-a de agora, a creación máis coita do espírito galego, a que mellor nos define culturalmente. Un

de íses pobos, que naceu e vive na cidade de Lugo, chámase Luis Pimentel.

Pimentel é un dos nosos grandes poetas, un dos representantes máis esgrevios da moderna lírica galega, inde que pra moitos debe parecer un poeta caseque misterioso. Un poeta misterioso, porque fai xa vintecatro anos que se cocece o seu nome e se fala dos seus versos, inda non publicou un solo libro; contemporáneo de Amado Carball e Manoel Antonio chegou á maioridade poética sin ter publicados máis de unha dúzina de versos, que, como pombas perdidas, están repaxados por diversas e distintas revistas literarias. A súa obra, certamente breve, vive calada nun celeiro fícticio, ao que solo se chega da man do propio poeta; e os que chegan, concébera aínda gavilla n-ise pericardio indelible que rodea ás cousas recién nadas. O eco emocional que producea, foi chegando a toda Galiza, e inda além das terras galegas. A súa presenza é impalpable; é para resoanza estimativa, transmitida de beizo en beizo, case como un segredo.

A poesía de Pimentel non ten raíz folclórica, como ocorre con boa parte da poesía galega; non é, tampouco, poesía de inxenlo ou de sábia perfeición formal, como ocorre con boa parte da poesía castelán. Pódese dicir que é pura emoción transfeída en versos inx-

(PASA A SECTIMA PAGINA)

Esta primeira colaboración de prensa de R. Piñeiro publicouse en *La Noche* en 1949, e tratou da lírica de Luís Pimentel

GALICIA E ROSALÍA NA POESÍA DE LUIS PIMENTEL

A Celestino F. de la Vega

PIMENTEL tiña unha moi fonda preocupación por Galicia. Máis aínda que na poesía, arelaba espesala no teatro. Durante anos e anos andivo ás voltas coa idea de escribir unhas obras de teatro. Meses antes da súa morte, falando un día do libro de poemas galegos que lle tiña prometido a Galaxia —prometérao na xuntanza celebrada en Vigo con motivo da donación a Galaxia da biblioteca de Fermín Penzol, aito ó que Pimentel asistiu—, rematou a conversa con esta afirmación: «Si, eu quero publicar axiña ise libro pra poder escribir unhas cousas de teatro galego que teño pensadas. Unha delas, sobre o tema do sentimento da terra. Nela o persoaxe remata comendo terra, *comendo*. Cando lin ó americano O'Neill convincente de que en Galicia temos materia pra facer un bon teatro. Hai xa ben anos que temos falado deste Carracedo e máis eu».

Mais si é certo que matínaba en reflexar teatralmente a súa visión e vivencia de Galicia, tamén é certo que nono acadou. Sempre alegaba que non tiña folgos pra se poñer a escribir teatro mentres que non vise editados os versos. Mesmo por eso, da súa fonda preocupación por Galicia quedáanos só o refrexo poético. Nil Galicia amóstráenos como unha realidade interiorizada, metida en si mesma —«envisa»—, cuxa corporeidade está formada pola choiva, os bosques, o mar, o verde

*chove, chove sobre dos bosques,
sobre do mar, sobre da herba mol.
I envisáenos un verde sonos.*

e cuio espírito ou intimidade é o misterio

*«Ou, miña Galicia misteriosa!
«Eu ben sei que hai un misterio
na nosa Terra:
máis alá da néboa,
máis alá do mar,
máis alá do bosque».*

Na Galicia corpórea —chuvia, bosques, mar, verde— non aparece máis presenza humá que as «toscas mulleres —agardando sempre— diante dun mar tebegoso». No trasfondo, na interioridade desa Galicia —o misterio— hai tamén unha impalpábel e invisíbel presenza humá: Rosalía. O misterio da «Galicia misteriosa» tende a se fundir coa presenza de Rosalía, «boneca de sombras». Galicia e Rosalía aparecen esencialmente asociadas.

A clave desta entranzábel asociación pimentelí é, paréceme, bastante remota. Nas nosas innumerábeles conversas ó longo dunha amizade de case 25 anos, varias veces me ten dito: «6s 14 anos escribín un libro

Ramón Piñeiro colaborou na homenaxe que a revista ferrolá *Aturuxo* fixo a Pimentel no seu nº 10 (1958).

Ramón Piñeiro adoita presentar versos de Rosalía como exemplo das especificacións líricas que el vai establecendo. E, desde logo, dentro da perspectiva en que agora mesmo pretendemos situarnos, os textos rosalianos que o noso autor escolma son dunha grande capacidade expresiva: sería imposible dar cunha máis axeitada forma de capta-la indesmaiabile conxunción da lírica e a *vivencia metafísica* implicada no sentimento da saudade.

Hai, así, pasaxes da obra rosaliana que Piñeiro presenta como formas expresivas directas da vivenciación dunha saudade de alcance ontolóxico. Son elas, en verdade, resultado da *vivencia espontánea, inicial, previa a toda transcendencia, que ten o home da súa singularidade, da súa soidade ontolóxica, aló na raíz da súa intimidade sentimental*.

As condicións óticas que suscitan esta vivencia metafísica móstransenos nalgúns dos textos de Rosalía escolmados por Ramón Piñeiro a modo de *sombra*, de inacabable sombra: *a noite que nunca se acaba*:

Desde entonces busquei as tiniebras
máis negras e fondas
e busqueinas en vano que sempre
tras da noite topaba coa aurora...
Só en min mesma buscando no escuro
I entrando na sombra
Vin a noite que nunca se acaba
Na miña alma soia.

Sombra, tiniebla, noite, o escuro son imaxes tipicamente rosalianas, pero de moi fonda radicación tamén na cultura occidental. Sombra era a realidade da caver-

na platónica, isto é, a pseudorrealidade, a limitación, o non-ser, contraposto ó ser, que en Platón e nos platonismos se nos presentaba, por contra, como luz, como sol: *Sol do mundo intelixible*, chamaba Platón á Idea suprema, á realidade fontal, á Idea de Ben. Así como o sol é fonte de luminosidade e vida, o Ben, afectado intrinsecamente da mesma *difusividade*, constitúese por iso mesmo en fonte de realidade, de ser. O ser e o ben son convertibles.

As imaxes de *luz*, no sentido de ser, e *sombra*, no de non-ser, forman parte do noso acervo cultural e son constantes na literatura de tódolos tempos. *Sombra*, igual que *ilusión e ficción*, e co seu mesmo sentido, é expresión utilizada por Calderón e outros autores do Século de Ouro da literatura española para referirse á realidade presente, que é, no fondo, pseudorrealidade en comparación coa eternidade, o ser en si, sen concreción nin límite.

Rosalía fala nunha ocasión incluso de *sombra que sempre me asombras*, algo que, na liña do que agora sinalamos, é preciso entender no terrorífico sentido metafísico de "sombra que me reduces á condición de sombra", ou mesmo de "nada que me aniquilas", ou aínda, nun sentido moi próximo á *nada nadeante* de Sartre: "non-ser que me fas deixar de ser". Esta *sombra que asombra* énos presentada no poema como unha omnipresente e, así, insuperable sombra, xusto no mesmo sentido *que a noite que nunca se acaba*, que aparece nos versos escolmados por Piñeiro.

A *sombra da noite que nunca se acaba* aparece no poema rosaliano en contrastante sentido coas outras sombras: *as tiniebras máis negras e fondas* que, por

máis fondas e negras que semellen, sempre, ó cabo, rematan na aurora. Non son elas sombras ó nivel da inacabable sombra. Aínda así quéixase a poeta, uns versos antes, dentro do mesmo poema, da *luz insolente do día, constante e traidora...*, que pon ilusión de que acaba todo o que non é de feito acabable.

A condición individual do ser (condición, así, concreta, singular e limitada), que se cumpre en cada un dos seres humanos, é vivenciada con caracteres moi próximos ós que na tradición escolástica se atribuían á modalidade do ser *continxente*: é ser e non-ser; ser limitado, non só polo feito de ter comezo no tempo e ter fin, senón sobre todo por ser unha forma precaria de ter e de exercita-lo ser, como corresponde a un ser *descolgado* do Ser: posto fóra da plenitude do Ser, colocado no hermo (*sombra*) da nada envolvedora, a modo de *bágoa desprendida do Ser*, como Piñeiro adoita dicir.

Este desprendemento ou *ex-sistencia* no heideggeriano sentido, tan da estima de Ramón Piñeiro, e que se traduce en individualidade óptica e en concreteza, comporta, fronte á inmensidade transcendental e plenificante do Ser, a realización en soidade que corresponde ó ente singular. A singularidade é diferenza e esta diferenza respecto do ser non pode ser outra que o non-ser: *a miña alma soia*, dada no medio dunha *noite que nunca se acaba*, é a *pinga* do ser concreto que somos aboiando solitaria sobre o non-ser.

Tamén pola súa parte María Zambrano constataba que a recuperación da poesía pola filosofía trae consigo a posibilidade de abrirse ó non-ser. O racionalismo propio da filosofía tradicional, de raíz platónica, é indagación sobre o ser, isto é, sobre o que resulta patente ante

a luz da razón; xa Perménides establecía que a vía da racionalidade é a do ser e máis nada. "El poeta, por el contrario, quiere una, cada una de las cosas sin restricción, sin abstracción ni renuncia alguna [.....] Quiere la realidad, pero la realidad poética no es sólo lo que hay, la que es; sino (además) lo que no es; *abarca el ser y el no-ser* en admirable justicia caritativa, pues todo, todo tiene derecho a ser hasta lo que no ha podido ser jamás. El poeta saca de la humillación del no-ser a lo que en él gime, saca de la nada a la nada misma y le da nombre y rostro"¹⁷

Esta noite que nunca se acaba, que fai que nos decaemos da nosa condición individual e, polo mesmo, *en suidade*, será chamada, na segunda das estrofas rosalianas escolmadas por Ramón Piñeiro, *o simeterio da nada*:

Cava lixeiro, cava,
xigante pensamento;
cava un fondo burato onde a memoria
do pasado enterremos.
¡Á terra cos defuntos!
¡Cava, cava lixeiro!
E por lousa daraslle o negro esquezo
I a nada lle darás por simeterio.

O xigante pensamento, en oficio aquí de enterrador, é impulsado a enterra-la *memoria do pasado*. E é que o pasado, contra o que puidese parecer a outro que non fose, precisamente, o xigante pensamento, inscríbese no ámbito do non-ser.

---

¹⁷ María Zambrano, op.cit., pp. 22-23.

As filosofías vitalistas subliñaron a ilusión en que o ser humano cae de considerar que o mantemento intencional e a revivenciación do pasado resulta a máis efectiva forma de incrementa-la extremadamente precaria entidade do presente, que non é, propiamente, máis que a estreitísima divisoria entre o pasado e o futuro. Pero, en realidade de verdade, se o futuro aínda non é, o pasado xa deixou de ser: *¡Á terra cos defuntos!*, proclama, logo, a poeta.

Unha vez que a memoria do pasado baixe ó *fondo burato*, so a lousa do *negro esquezo*, ficará soterrada no *cimiterio da nada*. O soterramento daquilo que fomos e xa non somos deixa en patética evidencia a precariedade extrema do noso consistir. Non é só que esteamos abocados a estar perennemente deixando de ser, inseparable veciños da nada, que é a máis radical forma de soidade que cabe. É que ademais, afastados do ser, dámonos incluso máis alá de nós mesmos: nesa dimensión de nós que inexorablemente se perde, instante tras instante, na nada. Este autoarredamento desintegrador que nos fai estraños a nós e ó noso e que nos vai sepultando no cemiterio da nada resulta unha das máis expresivas formas da soidade ontolóxica. A súa vivenciación pon na nosa poeta *saudade, saudade pura*.

Na terceira das estrofas escolmadas preséntanos Ramón Piñeiro un clarísimo exemplo da forma en que cabe distinguir na mesma Rosalía o que son as distintas formas da soidade psicolóxica e o que é a soidade en sentido metafísico, posta de manifesto en lírica pura.

A saudade de nivel psicolóxico énos presentada por Ramón Piñeiro como o sentimento que se suscita nun suxeito determinado en relación coa non presenza

actual do obxecto que normalmente da satisfacción á súa necesidade operativa de transcendencia. Estas formas de saudade requiren da intervención de determinadas facultades: da memoria (as formas da lembranza) ou da vontade (mesmo do desexo), en forma de aspiración, pretensión de posesión ou conquista, etc. Neste sentido fala Piñeiro de:

AÑORANZA: do ser amado (ausente, morto ou desviado), do ben perdido (A mocidade, a felicidade de pasada, o agarimo materno), etc.

NOSTALXIA: da Terra lonxana, do eido nativo, etc.

ARELA: de felicidade ideal, de perfección ilimitada, etc.

En calquera dos casos comprendidos nestas tres formas, a soidade do suxeito prodúcese pola presenza do obxecto, ten unha motivación obxectiva. Polo mesmo, o sentimento de cada un destes modos de soidade virá sendo unha forma de saudade; saudade añorativa, saudade nostálxica, saudade arelante¹⁸.

É doado apreciar como se reflicte este nivel de saudade, coas súas especificacións, nos versos de Rosalía con que Ramón Piñeiro ilustra a súa disertación:

Algúns din: ¡miña terra!
Din outros: ¡meu cariño!
I este: ¡miñas lembranzas!
I aquel: ¡os meus amigos!
Todos suspiran todos,
por algún ben perdido.

Pero tamén se aprecia doadamente nos versos que seguen inmediatamente a estes a outra dimensión radi-

---

¹⁸ *Filosofía da saudade*, p. 48.

cal, *pura*, do sentimento: a percepción íntima, por parte da poeta, da súa condición ontolóxica. Aquí non hai obxectos, a modo de realidade distinta e distante. Non: trátase agora da vivenciación da *soidade que se dá na intimidade da persoa*. Non é a saudade de algo; é o propio ser-en-soidade; en insuperable soidade. Trátase dun inefable sentir:

Eu só non digo nada,
Eu só nunca suspiro,
que o meu corpo de terra
i o meu cansado espírito,
a donde quer que eu vaia
van comigo.

A poeta vivencia as limitacións óticas connaturais ó ser humano, en canto dado na insuperable precariedade de alma e corpo que é inherente á individualidade. Non pode escapar (transcender) do propio corpo e do propio espírito. Se-lo propio corpo (na súa irrepitible singularidade) e o propio espírito (*cansado*, en función dunha singular e irrepitible biografía) é ser, darse, na condición da unicidade; case podería falarse, polo seu irrepitible carácter, de excepcionalidade. A apreciación sentimental desta radical, *pura*, soidade é o que Ramón Piñeiro chama saudade en sentido ontolóxico.

Darse en radical soidade tal é coma darse en deserto. Só deserto pode ser, en efecto, a alternativa ó Ser; esa alternativa na que ven parar o ente individual que *existe*, que se dá máis-alá-de, desprendido, posto fóra do covexante e plenificador ámbito do ser, do transcendental e inconmensurable Ser, con maiúscula, a que Ramón Piñeiro se refire:

Contenta, el negro nido busca el ave agorera;
bien reposa la fiera en el antro escondido;
en su sepulcro el muerto; el triste en el olvido,
y mi alma en su desierto.

Tódalas criaturas están proxectadas sobre algo a modo de cobexador ámbito de acollo e estancia que, por encima da súa precaria confortabilidade obxectiva (negro nido, sepulcro, antro...), poñen apoiatura óptica e ata quizais ilusión de consistencia nas aves, nos mortos, nas feras. Só o ser humano vive na clarividente advertencia da súa irreductible singularidade, incapaz de prolongación proxectiva en nada. Tal é coma darse no deserto. A dimensión ontolóxica desta soidade faina moito máis profunda que aquela que compete ós mortos, ou ás feras, e aínda ó triste, dalgún xeito reconfortado na illadora e nadificadora atmosfera do esquecemento.

Con independencia destas formas de vivenciación de carácter metafísico, Ramón Piñeiro ve tamén en Rosalía outras das máis significativas especificacións da saudade no nivel psicolóxico:

Referíndose (Rosalía) ós poemas de Follas Novas di: "Escritos no deserto de Castilla, pensados e sentidos nas soidades da Natureza e do meu corazón..." Nos seus poemas expresa clara e insistentemente dúas maneiras de soidade: a soidade de amor e a soidade da terra¹⁹.

E escolma, con referencia concreta á saudade de amor, estes expresivos versos:

---

¹⁹ *Ibidem*, p. 114.

Cala rula, os teus arrulos
ganas de morrer me dan;
cala grilo, que si cantas
"sinto negras soidás".
O meu homiño perdeuse,
Ninguén sabe onde vai...

Ramón Piñeiro considera que, xustamente, a saída á natureza, e mesmo a instalación nela, son un dos grandes resortes suscitadores da vivencia da propia saudade e, por iso mesmo, da expresión lírica a que o home galaico decote se entrega:

Pódese dicir que o home galego vive individualmente inmerso na natureza; máis que sometido á presión do ambiente social, vive sometido á presión do ambiente cósmico. Isto dá lugar a dous tipos de experiencias: por unha banda, o sentimento de soidade é máis inmediato e pleno fronte á natureza que fronte ós demais homes. Por outra banda, a comunicación, o diálogo coa natureza é, en realidade, un puro monólogo, un falar consigo mesmo, unha forma de proxectar fóra a propia intimidade. Ambas experiencias, compartidas por gran parte da poboación galega e repetidas ao longo do tempo, favorecen a vivencia da intimidade –a soidade– e favorecen a súa expresión –o lirismo–²⁰.

A poeta manda calar á rula e manda calar ó grilo, nunha clara vontade de renuncia a aquilo que dalgún xeito puidese resultar lenitivo do sentimento soidoso, deturpando, por iso mesmo, a apreciación da grande soidade que pon nela a ausencia do seu amor. A saudade,

---

²⁰ *Olladas no futuro*, p. 144.

neste psicolóxico sentido a que Ramón Piñeiro se refire, é a grande forma de "gardar ausencias", é dicir, de deixar operar dentro dun mesmo a acariñante presenza da realidade amada e ausente. Pór remedio, por minúsculo que sexa, ó sentido desta grande soidade implicaría tamén, correlativamente, desdebuxa-la memoria en que o fisicamente ausente se fai operativamente presente.

Entre as realidades obxectivas que en principio parecen poder mediar entre o ausente e o seu rendido e soidoso amante están as cousas que a aquel lle son moi próximas: os seus *campos*, a súa *casa*, os seus *nabales*... Resúltanlle á amante inaturables todas estas realidades que en principio parecen acercar e, non fondo, separan; querendo aproximar o amado en realidade distraen, deturpan a inmediatez da súa presenza, en forma de memoria viva:

Daquí vexo os seus campos,
daquí vexo a súa casa, os seus nabals;
"e se alá de soidás me consumía",
ora de pena me consumo acá.
¡Voume!... Voume da aldea...
Pois mórrome sin el de soidás.
¡Como pode un, ¡Dios mío!, querer tanto
ós que tan só nos saben olvidar!

As realidades añoradas fánselle ó soidoso tan sentidamente presentes que as ve doado pechando os ollos. Os ollos abertos atan, en efecto, á sensorialidade actual e inmediata, entorpecendo o achegamento perceptivo ó afectivamente próximo e non de facto presente.